

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ
НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ШЛЯХИ
УДОСКОНАЛЕННЯ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент 2 курсу 13-283 Мз групи
Спеціальності 262 Правоохоронна діяльність
Освітньо-професійної програми
«Правоохоронна діяльність»

Аббасов Рінат Аловсатович

Керівник: к.ю.н., доцент Циганок С.В.

Рецензент: к.ю.н., доцентка Гавловська А.О.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові основи прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.....	8
1.1. Зміст прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.....	8
1.2. Правові основи прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.....	21
РОЗДІЛ 2. Теоретико-правові засади діяльності спеціальних суб'єктів у надзвичайних ситуаціях.....	36
2.1. Діяльність спеціальних суб'єктів у надзвичайних ситуаціях	36
2.2. Компетенції Національної поліції у надзвичайних ситуаціях щодо дотримання прав і свобод громадян.	42
РОЗДІЛ 3. Проблемні питання дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.....	51
3.1. Відповідальність за порушення прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.....	51
3.2. Міжнародна практика забезпечення прав та свобод громадян в умовах надзвичайного стану.....	61
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. Конституцією України визначена найвища соціальна цінність, це людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Для всієї системи особистих прав право на безпеку є базовим, фундаментальним. З розвитком людства виникають етнічні, соціальні, політичні та військові конфлікти, техногенні катастрофи, промислові аварії тощо. Не є винятком у цьому і Україна, військові дії на сході країни-Луганська та Донецька області, анексія Автономної республіки Крим.

У державі останнім часом у разі відбувається зростання кількості пожеж лісів (Чорнобиль, Херсонська область), пожежі на АЗС (Київська область), у житлових, промислових будівлях і спорудах, що призвело до великої кількості загиблих, особливо дітей та літніх осіб (Одеса), масштабні потопи (західні області України), взриви боєприпасів (Богданівка), авіаційних катастроф, аварій на мережах комунального господарства і в системах життєзабезпечення міст, масових отруєнь людей, інфекційні захворювання (Covid) у зв'язку з чим, надзвичайний стан у березні 2020 р. введено в Чехії, Румунії, Болгарії, Італії, Іспанії, Сербії, Латвії, США, Казахстані та інших країнах.

Всі стихійні лиха завдають значної шкоди по перше економіці, призводять до екологічної катастрофи та загибелі людей. Широковідомою стала серія аварій суден, як то Одеса, Миколаїв коли під час шторму в акваторію потрапила загрозна кількість нафтопродуктів та масла, що стало причиною екологічною катастрофою. Всі ці ситуації загрожують життю і здоров'ю людей, створюють умови для знищення значних матеріальних та духовних цінностей, дестабілізують й руйнують соціальну систему тому потребують

негайного вжиття неординарних заходів і, перш за все, правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних.

Держава має гарантувати особі захист у будь-якій надзвичайній ситуації, особливо коли настають неординарні життєві ситуації, коли люди у перші хвилини не мають можливості та не можуть забезпечити нормальні умови.

В Україні адміністративної реформи та зміни, що відбулися в суспільстві потребують вивчення суспільних відносин у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій.

Права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст та спрямованість держави та її органів. Для виконання завдань у сфері забезпечення безпеки держави і громадян від різного роду загроз, а зокрема надзвичайних ситуацій, держава застосовує різноманітні засоби.

У розробок проблем правового регулювання надзвичайних станів внесли певний доробок, наступні науковці: В. Б. Авер'янов, С. С. Алексєєв, О. М. Бандурка, А. В. Басов, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, О. Г. Братель, А. С. Васильєв, Д. М. Власова, А. О. Галай, О. І. Галінський, А. А. Глієвий, І. П. Голосніченко, В. Л. Грохольський, А. В. Грязнова, В. В. Гущина, С. В., О. Ф. Долженков, П. В. Дерев'янка, В. В. Зуй, Р. А. Калюжний, С. В. Ківалов, Т. О. Коломоєць, В. М. Комарницький, В. Я. Конопельський, Б. А. Кормич, М. В. Корнієнко, А. Т. Комзюк, О. О. Крестьянінов, С. О. Кузніченко, С. В. Петков, В. М. Плішкін, Б. М. Порфир'єв, С. В. Пчелінцев, М. М. Тищенко, І. В. Сервецький, Н. Є. Філіпенко, Х. П. Ярмакі, І. Р. Шинкаренко та інші. Однак проблему забезпечення прав, свобод та реалізації обов'язків громадян в умовах надзвичайних ситуацій на сьогодні потребує додаткового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота ґрунтується на положеннях Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до

законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV, Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015, Указу Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» від 8 листопада 2019 року № 837, Указу Президента України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21 листопада 2002 року № 228-IV.

Кваліфікаційна робота виконана згідно напрямів наукових досліджень кафедри публічного та міжнародного права і правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права Херсонського державного університету на тему: «Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у соціально-економічній, адміністративно-політичній сферах та правоохоронній діяльності» (номер державної реєстрації 0117U001733). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ від 30.10.2020 № 1059-Д).

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України узагальнити практичні процеси дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити зміст прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану;
- дослідити та проаналізувати правові основи прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану;
- визначити спеціальних суб'єктів у надзвичайних ситуаціях;
- окреслити компетенції національної поліції у надзвичайних ситуаціях щодо дотримання прав і свобод громадян;

- проаналізувати відповідальність за порушення прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану;
- проаналізувати міжнародну практику забезпечення прав та свобод громадян в умовах надзвичайного.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.

Предметом дослідження є закономірності і проблеми теорії та практики щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.

Методи дослідження. В роботі застосовувались сукупність методів і прийомів наукового пізнання. А саме: історичний метод дозволив дослідити виникнення та розвиток інституту надзвичайного стану. За допомогою формально-логічного методу проаналізовано понятійно-термінологічний апарат. За допомогою структурно-функціонального методу розглянуто управлінську діяльність органів, які забезпечують режим надзвичайного стану. Системно-структурний - використано для визначення сутності дотримання прав людини і особи при надзвичайних станах та їх забезпечення відповідними державними органами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням діяльності адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що окремі положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані в навчальному процесі під час викладання дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративна діяльність», «Дотримання прав і свобод людини і громадянина», «Європейські стандарти дотримання прав і свобод людини і громадянина», а також при розробці й підготовці підручників, навчальних посібників та курсів лекцій.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні висновки, сформульовані в роботі, обговорювалися на засіданнях кафедри публічного та міжнародного права і правоохоронної діяльності.

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи знайшли відображення в наступній публікації:

– Аббасов Р. А. Методологічні засади оголошення надзвичайного стану. *Магістерські студії. Альманах*. Вип. 20. Херсон. ХДУ, 2020.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, 6 підрозділів, висновку, списку використаних джерел

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

1.1. Зміст прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану

На сьогодні вкрай гостро стоїть питання визначення змісту прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану, який є самим небезпечним із всіх загроз для України та її громадян, адже їх виникнення спричиняє непередбачені втрати, у першу чергу, людські, руйнування інфраструктури, значні фінансові витрати, зростанню соціальної напруги. До цієї проблеми неодноразово звертались науковці-правники, але єдності думок до визначення поняття «надзвичайного стану» та випадків визначення «обмежень прав і свобод громадянина» до сьогодні не здобуто, що потребує додаткових досліджень. Також слід додати, що про надзвичайні стани українською мовою існує дуже мало наукових літературних джерел.

Упродовж розвитку людства, неодноразово людська спільнота зазнавала та продовжує зазнавати впливу негативних чинників, які називають по-різному – лихо, катастрофа, катаклізм, надзвичайна ситуація тощо.

Ще за часів існування Римської імперії Сенат при виникненні надзвичайних ситуацій видавав спеціальний акт – «*senatus consultum ultimum*», який уповноважував вищих магістрів вживати надзвичайні заходи, які містили у собі значні правообмеження та надання додаткових

повноважень владним структурам республіки з метою врегулювання надзвичайної ситуації, що виникла [10, с. 72–73]. Говорячи за Україну то її територія неодноразово потерпала від різного роду надзвичайних ситуацій. Так, найбільша трагедія, яка продовжує своє існування військові дії на сході країни-Луганська та Донецька області, нині анексовано частину території України-Крим. Трагедія, яка відбулась у 1986 році, на сьогодні ще залишається свіжою в пам'яті українців це Чорнобильська трагедія. У 2005 році в Автономній республіці Крим оголошувався надзвичайний стан у зв'язку з хворобою птахів, що несла загрозу населенню. Щорічні весняні повені, що накривають Закарпаття, Львівську область потребують постійного вжиття активних заходів щодо їх усунення від органів у першу чергу місцевого самоврядування, по друге-державних органів управління. Залишається надзвичайною зоною-Луганська та Донецькі області, Крим які вважаються тимчасово окупованими зонами. Техногенна надзвичайна ситуація у 2014 р на «Шахті Північна» ДП «Макіїввугілля» під час несанкціонованих робіт у гірничій виробці шахти з порушенням вимог правил безпеки стався вибух метаноповітряної суміші, де загинуло 7 та травмовано 19 осіб, аналогічна надзвичайна ситуація у 2015 році пожежа на нафтобазі «БРСМ» в селі Крячки Київської області забрала життя 4 та 12 осіб постраждали. І таких прикладів можна наводити безліч.

Крім того, в Україні щорічно обсяги накопичення відходів, кількість полігонів і звалищ для їх захоронення значно збільшуються, що призводить до погіршення санітарного стану населених пунктів, забруднення річкової мережі, об'єктів інфраструктури сільського господарства, виникнення ряду захворювань серед жителів певної місцевості. На сьогодні основними джерелами утворення відходів є підприємства гірничорудного, хімічного, металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного та агропромислового комплексів. Але лишень окремі з них мають сучасно

обладнані сховища для зберігання небезпечних відходів та установки з їх знешкодження. Загалом на державному рівні відсутня ефективна система переробки й утилізації небезпечних відходів, вкрай недостатньо впроваджуються сучасні технології залучення відходів до господарського обігу, практично не використовується позитивний міжнародний досвід у сфері поводження з відходами і регулювання обігу небезпечних речовин, що також може призвести до надзвичайної ситуації. Наприклад, пожежа на сміттєзвалищі в м.Львів, що призвело до загибелі людей.

Останнім часом все частіше у світі говорять про біозагрози різного рівня, які призводять до збідніння широких верств населення, зниження якості життя, руйнацію трудового потенціалу суспільства, моральну та духовну деградацію, бідність, захворюваність та смертність. Так, наприклад, пандемія COVID-19, яка стала викликом усьому світу. Внаслідок самоізоляція держав та введення внутрішніх карантинних режимів спровокували спад економіки, скорочення прямих іноземних інвестицій, зростання соціальної напруги та бідність дана інфекція вражає людей, незалежно від їх соціального та економічного становища.

Крім того, в різних куточках світу, до сьогодні залишається в силі надзвичайний стан в Ізраїлі, що запроваджений 21 травня 1948 р. У Шрі-Ланці за останні 20 років надзвичайний стан вводився більше десяти разів. А надзвичайний стан, запроваджений у 13 провінціях Туреччини у грудні 1978 р., до вересня 1980 р. був поширений на всі 67 провінцій держави і до кінця 1980-х років залишився в силі у дев'яти з них. Воєнний стан діяв у Пакистані з 1971 до 1978 рр., на Філіппінах з 1972 до 1978 рр. Населення Марокко жило в умовах дії надзвичайного стану з 1965 до 1970 р. У Малайзії протягом 1963–1977 рр. надзвичайний стан запроваджувався чотири рази (двічі на території всієї держави, двічі – в окремих суб'єктах федерації). Населення Чилі 15 років жило в умовах дії надзвичайного стану [32, с. 8].

В спеціальній літературі можна зустріти такі поняття, як «режими», «кризові ситуації», «критична обстановка», «особливі умови», «умови стихійних лих» та інші. На перший погляд здається, що ці слова відображають однакове розуміння процесів, які відбуваються, однак це не так.

Словник української мови розкриває поняття слова режим, як: державний лад, спосіб правління; точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку і т. ін.; система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети [41, с.888]. Термін «режим» походить від французького «regime»[14, с. 722] і латинського «regimen» [34, с. 493], що в перекладі означає управління. Юридичний словник надзвичайний стан, визнає як тимчасовий, особливий правовий режим у країні або в окремій її місцевості, що запроваджується за надзвичайних умов (під час війни, стихійного лиха) і полягає у передачі функцій державної влади військовим або спеціально створеним надзвичайним органам, у розширенні повноважень органів управління, в тимчасовому обмеженні прав і свобод громадян. Відтак, зауважимо, названі автори до надзвичайного стану зараховують воєнний стан, стан облоги, винятковий стан тощо [69]. Словник англійської мови тлумачить надзвичайний стан як «раптова або неочікувана подія, що вимагає негайних дій (синоніми: крайня необхідність (exigency), критичний стан (pass), криза (crisis)» та термін state of emergency, означає надзвичайний стан [61]. На нашу думку, більш повно та розгорнуто визначили поняття надзвичайного стану укладачі сучасної правової енциклопедії, які вважають, що надзвичайний стан, це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи

зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [63].

У своєму дослідженні російський вчений А. Зайцев «Надзвичайні ситуації. Коротка характеристика і класифікація» визначив надзвичайну ситуацію як обставини, що виникають унаслідок стихійного лиха, аварії та катастрофи в промисловості або на транспорті, екологічних катастроф, диверсій або фактів воєнного, соціального і політичного характеру, які спричиняють значний вплив на життєдіяльність людей, економіку, соціальну сферу або природне середовище [21, с. 4]. Найбільш влучно було надано класифікацію надзвичайним станам та визначено підстави їх введення на території держави Х. Фольцем у науковій роботі «Надзвичайний стан і законодавство про надзвичайний стан, де визначено: наявність зовнішньої загрози для держави, що виражається у здійсненні іноземною державою актів військової загрози чи воєнного нападу, а також керівництві іноземною державою діями «підривних елементів» усередині країни; наявність різного роду «внутрішнього безладу», заколотів та повстань; настання «конституційної необхідності», викликані порушенням функціонування якого-небудь конституційного органу чи конфліктом (у федеральній державі) між центром та суб'єктом федерації; порушення функціонування державного апарату, викликане страйком державних службовців; відмовлення від сплати податків (податковий страйк); важке

становище у галузі економіки і фінансів, а також трудові конфлікти; катастрофи, епідемії і стихійні лиха [67, с. 15–16]. Статтею 2 Кодексу цивільного захисту України, визначено, що надзвичайна ситуація – це обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності. Також, цим же кодексом трактується схожий за змістом до надзвичайної ситуації, це «небезпечна подія» – подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків та «небезпечний чинник» – складова частина небезпечного явища (пожежа, вибух, викидання, загроза викидання небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин) або процесу, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом), перевищенням нормативних показників і створює загрозу життю та/або здоров'ю людини [27]. Європейський суд з прав людини, дав тлумачення поняття «надзвичайний стан»: це «загроза війни чи інша надзвичайна ситуація, що загрожує життю нації». У справі Лоулесс проти Ірландії (1 липня 1961 р.) суд зазначив, що в загальному контексті статті 15 Конвенції звичайний сенс слів «інший громадський надзвичайний стан, що загрожує життю нації», є достатньо зрозумілим, оскільки він належить до кризових і виняткових ситуацій непередбаченого становища, які впливають на народонаселення і

становлять небезпеку для організованого життя громади, складової держави [35].

Виходячи із цих трактувань, можемо зробити висновки, що у своїй більшості поняття «надзвичайна ситуація» ототожнюють з поняттям «режим» визнають та трактують як певну виняткову систему в країні, якою управляють спеціальні органи застосовуючи певні обмеженнями, це стосується і обмежень прав та свобод громадян.

З цього питання серед науковців відсутнє погоджене єдине розуміння. Так, А.Басов, у своєму дослідженні про адміністративно-правові режими надзвичайного стану визначає режим надзвичайного стану, як систему, переважно, адміністративно-правових та конституційно-правових норм, яка визначає особливий, тимчасовий порядок діяльності органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які вводиться Указом Президента України, який затверджується Верховною Радою України і спрямований на ліквідацію внутрішньої загрози, на забезпечення національної безпеки держави, особистої безпеки громадян, захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб, а також встановлює визначений Конституцією та Законом обсяг обмеження прав і свобод фізичних та прав юридичних осіб, є надання їм додаткових обов'язків [3, с. 41].

Д.Бахрах до ознак надзвичайних адміністративно-правових режимів, відносить: сферу їх застосування – встановлюються в сфері діяльності публічної влади у зв'язку із виконанням органами державної влади і місцевого самоврядування своїх обов'язків забезпечити безпеку, охорону, захист; розпорядження, що утворюють режимні правила, – зобов'язальні та заборонні норми, такі, що обмежують загальну правосуб'єктність фізичних і юридичних осіб; обов'язковими суб'єктами спеціальних адміністративно-правових режимів є виконавчі органи публічної влади; застосування адміністративно-правового методу

впливу при регулюванні правовідносин, що виникають між населенням і органами публічної адміністрації з приводу дотримання режимних правил; порушення правил режиму тягне за собою заходи дисциплінарного і адміністративного примусу [5, с. 415]. Характерними ознаками адміністративно-правових режимів є такі: визначена спеціальними нормами права поведінки фізичних та юридичних осіб; детальна регламентація державних органів і громадських об'єднань; введення деяких додаткових правил або вилучення із загальнообов'язкових правових норм; встановлення особливого контролю за дотриманням правопорядку у сфері дії особливого режиму та встановлення деяких обмежувальних заходів [40, с. 8]. Ю. Тихомиров поділяє адміністративно-правові режими на такі групи: перша охоплює адміністративно-правові режими щодо визначеного державного стану (надзвичайного стану, воєнного стану, охорони державних кордонів); друга включає функціональні адміністративно-правові режими, які забезпечують функції управління та сфери діяльності (податковий, санітарний, екологічний та інші режими); третя включає режими легалізації, вони стосуються як офіційної реєстрації юридичних та фізичних осіб, так і нормативних вимог до деяких видів діяльності [64, с. 327].

Надзвичайний адміністративно-правовий режим встановлюється там, де неефективний звичайний порядок реалізації юридичних засобів, де необхідно згрупувати правовий інструментарій в єдиний комплекс процесуальних форм, контрольних-наглядних функцій, заходів примусу. Це досягається за допомогою таких засобів: додаткові заборони та зобов'язання; спеціальні адміністративні заходи, які спрямовані на встановлення й підтримання режимних правил; дозвільний спосіб або тип реалізації прав і свобод, здійснення господарчої діяльності, тобто дозволено лише те, що дозволено законом; система контролю та нагляду за виконанням режимних вимог фізичними і юридичними особами [59,

с. 42]. Таким чином, науковці у своїй більшості визначають три режими правовий, адміністративний та змішаний (адміністративно-правовий). Також у Кодексі цивільного захисту класифіковано надзвичайні ситуації за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків. Так, залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій їх поділяють на: 1) техногенного характеру; 2) природного характеру; 3) соціальні; 4) воєнні.

Залежно від наслідків та обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією, : 1) державний; 2) регіональний; 3) місцевий; 4) об'єктовий.

Аналізуючи Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [53] то ним визначено, декілька зон (зона екологічної катастрофи та зона підвищеної екологічної небезпеки). Так, до зони екологічної катастрофи віднесено території, де, внаслідок діяльності людини або руйнівного впливу стихійних сил природи, виникли стійкі і незворотні негативні зміни в навколишньому природному середовищі, які призвели до неможливості проживання на них населення і ведення господарської діяльності (ч. 2, ст. 65). До зони підвищеної екологічної небезпеки - території, де, внаслідок діяльності людей або руйнівного характеру стихійних сил природи, в навколишньому природному середовищі на довгий час виникли негативні зміни, які ставлять під загрозу здоров'я людей, збереження природних об'єктів і обмежують ведення господарської діяльності (ч. 3, ст. 65). Однак, сам Закон не визначає та не тлумачить поняття «надзвичайна ситуація», а тільки вказує на її соціальні наслідки (ст. 65, 66).

Оголошення відповідної адміністративної території зоною надзвичайної екологічної ситуації здійснюється шляхом підписання Указу Президента України за ініціативою Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України, який в

свою чергу затверджується Верховною Радою України. Подальша процедура передбачає затвердження Указу про оголошення окремої території зоною надзвичайної екологічної ситуації Парламентом в період до двох днів, з моменту внесення звернення Голови держави. Протягом цього ж терміну, відповідно до ст. 83 Конституції України Верховна Рада України збирається без скликання і голосує відповідно до звернення. Зроблено акцент на необхідності невідкладного доведення до відома Парламенту Президентом держави факту видання указу про введення адміністративно-правового режиму надзвичайної екологічної ситуації

Для більш точного і повного розуміння визначення поняття «надзвичайна ситуація» необхідно розглянути елементи, з яких вона складається.

Російський вчений Ю.Ігнатов, а у подальшому український вчений О.Бідей умовно розділили надзвичайну ситуацію на чотири взаємопов'язаних елементів: надзвичайний фактор (випадок, подія, діяння); надзвичайні (екстремальні) умови; наслідки; обстановка. Як правило, кожен елемент викликає як правило наступні, після яких обов'язково настають певні наслідки, як правило негативного характеру, в залежності від яких слід вживати заходів по їх усуненню та недопущенню наступних негативних факторів. Говорячи за обстановку то у своєму дослідженні О.Бідей «Адміністративно-правове забезпечення діяльності ОВС за умов надзвичайного стану» при аналізі обстановки додатково виокремлює певну кількість характеристик, а саме:

географічні: зміна ландшафту, важкопрохідність, складність доставки сил і засобів порятунку;

тимчасові: зовнішня раптовість, несподіваність, швидкий розвиток подій; соціально-економічні характеристики: загибель людей, наявність великої кількості постраждалих; значне падіння життєвого

рівня людей; істотний економічний збиток у грошовому і натуральному вираженнях; збільшення міграційних процесів населення; безробіття, падіння народжуваності;

соціально-психологічні: стресові стани у людей (страх, депресія, паніка, фобії тощо);

соціально-політичні: виникнення міжнаціональних конфліктів, негативне ставлення до влади, що супроводжується демонстраційними виступами;

організаційно-управлінські: невизначеність ситуації; складність у прийнятті рішень і прогнозуванні перебігу подій; необхідність залучення великої кількості фахівців та організацій; необхідність масштабних евакуаційних і рятувальних робіт;

екологічні: радіаційне, хімічне та біологічне зараження місцевості. Виведення з виробництва значної частини природних ресурсів, сільськогосподарських угідь і культур; виникнення епідемії, мутагенезу, епізоотії, масовий падіж худоби;

специфічні (мультиплікаційні): багато- і різноплановість наслідків, їх ланцюговий характер (руйнування об'єкта внаслідок вибуху, виникнення пожеж, вихід із ладу комунікацій через пожежі тощо); затримка в розвитку або відмова від продовження відповідної науково-технічної програми. А також науковець, прийшов до висновку, що надзвичайну ситуацію можна визначити як раптову, що зовні несподівано виникає, обстановку, яка сформувалася в результаті впливу надзвичайного фактору, що характеризується невизначеністю і складністю прийняття рішень, гостроконфліктністю і стресовим станом населення, значним соціально-економічним та екологічним збитком, передусім, людськими жертвами і, внаслідок цього, необхідністю великих людських, матеріальних і тимчасових витрат на проведення евакуаційно-рятувальних робіт і ліквідацію наслідків НС, а також спеціально організованого управління [7;23].

Інші вчені вважають, що надзвичайний стан – це передбачений Конституцією України особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян при спробі захоплення державної влади чи зміні конституційного ладу України шляхом насильства, і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовим командуванням та органам місцевого самоврядування конкретних повноважень, необхідних для відвернення загрози, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного порядку, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [16]. О. Бандурка вказує, що надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях у разі виникнення надзвичайного стану техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю й здоров'ю громадян, зміні конституційного ладу України шляхом насильства [1, с. 476].

Правова основа розуміння та застосування надзвичайного стану науково зафіксовано у ряді законів і підзаконних актів, а саме: Законах України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про боротьбу з тероризмом», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про особливості державної політики із

забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» тощо.

Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» під надзвичайним станом визначає та формує особливий правовий режим, який тимчасово вводять в Україні чи в окремих її місцевостях у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру у межах загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до Закону повноважень, необхідних для забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [55].

Таким чином, законодавець вказує не тільки на наслідки, а і можливість їх настання, крім того розширює діяльність всіх органів державної влади та відносить до надзвичайного стану і державний переворот. Оскільки, при надзвичайних ситуаціях особлива роль належить різним міністерствам і відомствам, які виконують заходи щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, забезпечення громадського порядку і безпеки населення, його порятунку а також різного роду матеріальних цінностей. Застосування цими органами обмежень прав громадян є вимушеним заходом, адже ліквідації загрози потрібні незвичні правові засоби.

Отже, на сьогодні серед науковців відсутня єдина наукова точка зору щодо визначення надзвичайного стану, однак у своїй більшості вони приходять до висновку, що це особливий режим який виникає раптово та викликає порушення звичайного розпорядку життя населення окрім того обмежуються права та свободи громадян і розширюються повноваження всіх державних органів.

Таким чином, зміст прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану полягає у певному визначеному законом обмеженні, яке встановлюється державними органами при визначенні надзвичайного стану, який тимчасово вводять в Україні чи в окремих її місцевостях у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, що дозволяє усунути наслідки такого стану та можливість його подальшого настання.

1.2. Правові основи прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану

Діяльність будь-якої правової держави скерована на дотримання прав і свобод людини і громадянина. Права людини це основа становлення суспільства, його розвитку, взаємодії людей, що становлять єдину систему при нормальному функціонуванні суспільства та держави. З моменту народження, тобто маючи природну основу права людини є невід'ємними для кожного, це не залежить від національності чи території, кольору шкіри тощо. Закріплення цих прав у законодавчих актах держави дозволяють особі отримувати громадянство та набути громадянство тієї чи іншої держави. Питанням прав людини та громадянина приділяється постійна увага науковців всього світу, однак

зі змінами у суспільстві воно потребує уваги та певних змін і доповнень до законодавств.

Свого часу Ш.Монтеск'є писав, що «досвід найбільш вільних народів, які коли-небудь існували на землі, змушує визнати, що бувають випадки, коли необхідно на деякий час «накинути на свободу покривало», а Блюнчлі вважав, що «коли мова йде про рятування держави, і коли це рятування неможливе без порушення відповідних прав громадян, уряд не може, та й не повинен, зберігаючи ці права та інтереси, прирікати державу на загибель. Уряд повинен зробити все, що необхідно для зберігання і рятування держави» [17, с. 34]. Не є винятком у цьому питанні і Україна, так як у будь-якому випадку саме особа повинна дотримуватись певних правил, особливих регламентів і процедур, як-то правила пожежної безпеки, правил співіснування, евакуації, внутрішнього розпорядку тощо.

Великий тлумачний словник сучасної української мови, під правами людини розуміє забезпечені законом можливості мати, користуватися й розпоряджатися соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами у встановлених законом межах [11, с. 1101]. Французький вчений Франсуа Люшер, вказував, що права і свободи не слід трактувати в абсолютному сенсі, тільки як набір дозволів і необмеженого волюнтаризму в поведінці; навпаки, кожне право і кожна свобода мають чітко регламентовані рамки; кожній із свобод відповідає обов'язок, виражений, наприклад, у формі дотримання «загального інтересу», неззіхання на права інших осіб, повага доброї вдачі, недопущення свавільних, а тим паче насильницьких дій, що зачіпають інтереси інших громадян, незалежно від того, в якій якості вони виступають. При цьому обмеження мають за мету встановити перешкоди на шляху до довільного поводження з правами громадянина. Правова держава вбачає свій принцип, свої завдання і своє призначення

в забезпеченні всієї суми свобод для кожного конкретного громадянина [36, с. 9–10].

Український вчений О. Петришин вважає що, права людини – це природне і невід’ємне правове надбання, необхідне для нормального існування і гармонічного розвитку людини, яке повинно бути загальним і рівним, визнаватися і гарантуватись державою в обсязі міжнародних стандартів, це включеність прав людини в структуру особистості як одного із найважливіших її елементів [45, с. 13–14].

Повністю підтримуємо думку вченого. У своїй роботі ми не будемо особливо розглядати та зупинятися на загальних правах і свободах громадян, вони передбачені Конституцією України, відповідними законами, міжнародними угодами тощо. Зупинимося більше на дотриманні прав та свобод громадян в умовах надзвичайного стану.

Говорячи за надзвичайний стан то він створює умови, коли населення змушене та повинно підкоритися встановленому владою порядку, як наприклад – ходити, їздити, працювати, відпочивати тільки таким чином, щоб це було найбільш безпечними для життя і здоров’я громадян. В умовах надзвичайного стану діяльність органів влади, у першу чергу органів місцевого самоврядування направлена на проведення евакуаційно-рятувальних і аварійно-відновлювальних робіт, підтримання режиму проживання на території, де виникла надзвичайна ситуація та її контролювання.

Обмеження прав і свобод громадян в умовах дії надзвичайних ситуацій переслідує певні цілі, які направлені на забезпечення безпеки і здоров’я громадян, нормального функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, при цьому зазначається строк дії цих обмежень. Науковець С.Кузніченко зазначав, що обмеження прав і свобод громадян на території уведення надзвичайного адміністративно-правового режиму, правомірно,

безпосередньо впливає із правової природи цього інституту і, в кінцевому підсумку, служить цілям захисту основних прав і свобод громадян. Обмеження прав людини в таких умовах є необхідною і змушеною мірою, що має тимчасовий характер, без якої неможливе досягнення цілей, заради яких надзвичайний правовий режим уводиться [33].

У Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, наголошується що у сучасних умовах обов'язок держави захистити життя людини набуває особливого змісту, враховуючи існуючі системні проблеми, зокрема: порушення права на життя внаслідок незаконних дій терористичних організацій «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», бойовиків, найманців, а також агресії Російської Федерації; збільшення незаконного обігу зброї; непропорційне використання сили та спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів; неналежне надання медичної допомоги громадянам України; неефективне розслідування випадків смерті; відсутність ефективної системи негайного оповіщення населення про виникнення загрози або надзвичайної ситуації [22].

У таких ситуаціях значно зростають ризики обмеження прав і свобод людини, що потребує особливого контролю з боку суспільства. Крім того, як вважає С.Магда обмеження прав і свобод громадян в умовах дії надзвичайних ситуацій переслідує цілі: по-перше, це звуження відповідних суб'єктивних прав, яке обумовлене особливостями ситуації, що склалася в результаті обставин надзвичайного характеру. По-друге, це надання цьому звуженню офіційного характеру шляхом закріплення його в правових актах. По-третє, це забезпечення ефективності діяльності відповідних органів держави з нормалізування обстановки, яка склалася. По-четверте, це забезпечення прав і свобод інших осіб, які опинилися в зоні дії

надзвичайних ситуацій. Розглядати цілі обмеження прав і свобод громадян варто також з урахуванням категорії «безпека» [37].

А.Виприцький досліджуючи «Адміністративний примус в умовах надзвичайного стану», прийшов до висновку, що у разі виникнення надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру додатково можуть здійснюватися такі заходи: запровадження комендантської години (заборона перебувати на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи у встановлені години доби); перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках – проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян; заборона призовникам і військовозобов'язаним змінювати місце проживання без відома відповідного військового комісаріату; обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв та речовин, вироблених на спиртовій основі; тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів, а у підприємств, установ і організацій – також навчальної військової техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин; заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку; регулювання роботи цивільних теле- та радіоцентрів, заборона роботи аматорських радіопередавальних засобів та радіовипромінювальних пристроїв особистого і колективного користування; особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі; порушення у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських організацій в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [12].

Говорячи за такі випадки, неможливо обійтись без правового забезпечення. Правову основу становлять: Конституція України; Закони України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про територіальну підсистему єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру», «Про Раду національної безпеки і оборони», «Про правовий режим воєнного стану», «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про національну поліцію», «Про пожежну безпеку» , «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про державний кордон України», «Про виключну (морську) економічну зону України», «Про службу безпеки України», «Про Цивільну оборону», «Про збройні сили України», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію»; відповідні Укази Президента; Постанови Кабінету Міністрів України, що регулюють питання, які виникають у зазначених умовах; [Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 березня 2020 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 13.03.2020 р., № 87/2020;](#) «Про затвердження Положення про організацію оповіщення і зв'язку у надзвичайних ситуаціях» від 15 лютого 1999 р. № 192, [Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю і припинення в них пішохідного сполучення» від 13.03.2020 р., № 288-р;](#) постанова «Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій» від 15 липня 1998 № 1099, [Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про тимчасове обмеження перетинання державного кордону, спрямоване на запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від](#)

[14.03.2020 р., № 287-р](#), а також; накази, інструкції, правила, що надходять від відповідних державних органів.

Тобто на підставі діючих законів, першим серед яких Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» та підзаконних актів, Президентом України видається Указ про оголошення певної місцевості зоною надзвичайної ситуації за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України Як наприклад, екологічної у якому викладаються:

- 1) обставини, що стали причиною оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації;
- 2) обґрунтування необхідності оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації;
- 3) межі території, на якій оголошується зона надзвичайної екологічної ситуації;
- 4) заходи щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення життєдіяльності населення в зоні надзвичайної екологічної ситуації;
- 5) основні заходи, що запроваджуються для подолання наслідків надзвичайної екологічної ситуації;
- 6) обмеження на певні види діяльності в зоні надзвичайної екологічної ситуації;
- 7) час, з якого окрема місцевість оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації, і строк, на який ця територія оголошується такою зоною [51].

Тобто аналізуючи цей документ у ньому чітко прописуються обставини, територіальні розміри з чітким вказанням назви місцевості, розписуються заходи які допускаються на її території, які повністю або частково забороняються та строки дії таких заборон, все це спрямовується щоб недопустити та попередити людські втрати, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення

негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації. Обов'язковою складовою є те, що вказується відповідний орган який несе повну відповідальність за виконання цього указу. Як, приклад, Указом Президента №1692 від 03.12. 2005 році «Про введення надзвичайного стану в населених пунктах Автономної Республіки Крим» на території України надзвичайний стан вводився в Автономній Республіці Крим, у зв'язку із захворювання птиці високопатогенним грипом, що створило загрозу життю і здоров'ю населення.

Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану»[55] визначено підстави щодо запровадження режиму надзвичайного стану, який вводиться лише у разі реальної загрози безпеці громадян або конституційному ладу, усунення якої іншими способами є неможливим. Надзвичайний стан може бути введений у разі: виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення; здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення; виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи; спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства; масового переходу державного кордону з території суміжних держав; необхідності відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади.

До введення надзвичайного стану Президент України зобов'язаний звернутися через засоби масової інформації або іншими можливими способами до населення або до осіб які є ініціаторами або учасниками дій, що є умовою для введення надзвичайного стану, з вимогою припинити свої протиправні дії протягом установленого у зверненні строку і попередженням про можливість введення надзвичайного стану, але такий може бути введено негайно і без попередження. Це відбувається в тому випадку, коли потрібні невідкладні заходи для порятунку населення або недопущення загибелі людей. Термін дії режиму надзвичайного стану, введеного на всій території України, не може перевищувати 30 днів, а введення його на частині її території, тобто в окремій місцевості, – 60 днів. Якщо Верховна Рада не продовжила термін дії надзвичайного стану, то по закінченню терміну дія Указу Президента або постанови Верховної Ради про введення надзвичайного стану припиняється.

Обмежувальні заходи «соціального» і «природного» надзвичайного стану розрізняються: за метою їх застосування, за ступеню обмеженого регулювання і засобам його здійснення. В умовах соціально-політичних конфліктів надзвичайні заходи повинні бути направлені на обмеження конституційного статусу громадян. В умовах природно-техногенних надзвичайних ситуацій правообмеження не є метою застосування надзвичайних заходів, а виступає як наслідок аварійно-рятувальних, відновлювальних та евакуаційних заходів. Науковець робить висновок, що в умовах «соціального» надзвичайного стану доцільно призупиняти реалізацію політичних, економічних, культурних, особистих прав та свобод, а в умовах «природного» надзвичайного стану доцільно призупиняти реалізацію майнових прав господарчих суб'єктів, а також деяких особистих прав і свобод громадян [12]. Окрім того до надзвичайних ситуацій слід віднести і виникнення масових безпорядків. У даному випадку Законом України «Про

національну поліцію»[52] передбачені правові підстави для їх припинення, шляхом застосування фізичної сили, спеціальних засобів, та у виняткових випадках зброї. Так, наприклад, поліцейський захід - це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень (ст.29). до поліцейських заходів примусу відносяться: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї (ст.42).

Таким чином, до обмежувальних заходів може відноситися вплив як фізичного так і морального характеру, який застосовується на певній території в певний визначений час, спеціально уповноваженими особами(поліцейські) з метою захисту життя та здоров'я інших осіб, національної безпеки, громадської безпеки країни. Погоджуємось із точкою зору Ю. Дрозда, який вказав, що примус є метод адміністративного впливу держави в особі уповноважених законом державних органів і їх посадових осіб на суб'єктів соціального життя (фізичних і юридичних осіб) з метою запобігання і припинення протиправної поведінки в інтересах охорони прав та законних інтересів усіх членів суспільства, забезпечення громадської безпеки і правопорядку, а також притягнення винних у порушенні закону до юридичної відповідальності [20, с.12].

Специфіка правомірного обмеження адміністративно-правового статусу громадян, полягає у характері правового впливу в зазначених умовах і виражається у встановленні режиму адміністративно-правових обмежень. Розширення компетенції органів управління дає можливість певним чином змінити характер примусового впливу на громадян і юридичних осіб. Дія приписів щодо обмеження прав і свобод в умовах дії режиму надзвичайного стану поширюється не на конкретних осіб, а

на населення всієї території, де діє режим. У надзвичайних умовах такий вид регулювання стає переважаючим [3, с. 46–47].

Інший законодавчий акт, який обмежує права та свободи громадян це Закон України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у таких випадках: збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки щодо незалежності України, її територіальної цілісності та передбачає присвоєння відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для запобігання загрозі та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, та прав і законних інтересів юридичних осіб з визначенням строку дії цих обмежень. У період військових дій соціальне середовище на території воєнного конфлікту майже вийшло з-під нормативного впливу повсякденного (звичайного) законодавства. Внаслідок цього руйнуються прийнятні суспільні зв'язки, змінюється робота державного механізму управління. Окрім загальної мети (захист прав і свобод людини і громадянина, ліквідація надзвичайної ситуації, що зумовила його запровадження тощо), режим воєнного стану має і специфічну мету – це всебічне забезпечення успішних дій збройних сил держави [54].

Військовий стан вводиться Указом Президента України, після затвердження Верховною Радою України (протягом двох днів з моменту звернення Президента України), який негайно оголошується через засоби масової інформації. Як приклад, Указом Президента №393/2018 в Україні воєнний стан вводився 26 листопада 2018 року із 14 години 00 хвилин строком на 30 діб до 14 години 00 хвилин 26 грудня 2018 року у зв'язку із черговим актом збройної агресії з боку Російської Федерації, що відбувся 25 листопада 2018 року у районі Керченської протоки проти кораблів Військово-Морських Сил Збройних Сил України, що мав важкі

наслідки, іншими агресивними діями Російської Федерації в Азовському та Чорному морях, наявною загрозою широкомасштабного вторгнення в Україну збройних сил Російської Федерації, на тлі окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та частини Донецької та Луганської областей, небезпекою державному суверенітету та незалежності України, її територіальній цілісності, з метою створення умов для здійснення органами державної влади, військовим командуванням, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями наданих їм повноважень, необхідних для відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [65].

Цим Указом в Україні в окремих її місцевостях, а саме в Вінницькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській, Чернігівській, Донецькій, Запорізькій, Херсонській областях та внутрішніх водах України Азово-Керченської акваторії, було введено воєнний стан, військовому командуванню надавалося право разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати різного роду заходи правового режиму воєнного стану: як наприклад: запроваджувати трудову повинність для працездатного населення, не залученого до роботи в оборонній сфері та сфері його життєзабезпечення і не закріпленого за підприємствами, установами та організаціями на період мобілізації та воєнного часу, з метою залучення до виконання робіт, які мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій, епізоотій, інших надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану; використовувати сили та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони; змінювати режим їхньої роботи; проводити інші зміни

виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю; забороняти торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними й отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та продуктами, виробленими на спиртній основі; вилучати у громадян вогнепальну зброю та боєприпаси, холодну зброю, а у підприємств, установ і організацій – навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини; забороняти призовникам і військовозобов'язаним змінювати місце проживання без відома військового командування тощо. [54].

Таким чином, законодавець при військовому стані надає практично необмежені права військовим, крім того законодавець не визначає точне місце, час та обставини про які ми говорили вище в цьому підрозділі, не передбачена відповідальність за ненадання постраждалим приміщення, не визначаються збитки які може понести особа та у разі їх настання хто буде їх відшкодувати тощо, а також відповідальність військових за неправомірність дій. Тобто у законі є певні прогалини, які є потреба усунути шляхом прийняття відповідними органами змін та доповнень до чинного законодавства і чітко прописати та визначити механізм їх реалізації.

На сьогодні в Україні 5,2 мільйона людей продовжують нести основний тягар збройного конфлікту на сході України. До сьогодні немає негайного вирішення проблеми постраждалого населення. 3,5 мільйона людей потребують гуманітарної допомоги та захисту через значне мінне забруднення, посилення психологічних травм та згубні наслідки відсутності доступу до основних послуг. Більшість людей, які потребують допомоги, проживають у постраждалих внаслідок конфлікту районах Донецької та Луганської областей, розділених «лінією розмежування» протяжністю 427 кілометрів[19].

В таких умовах та умовах запровадження режиму надзвичайного стану, це також стосується надзвичайних ситуацій техногенного та

природного характеру, особливого значення набуває забезпечення потреб населення, продуктами харчування, питною водою, медикаментами, одягом тощо. Так Постановою Кабінету Міністрів від 17 липня 2019 р. № 815 визначено порядок в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій [48] відповідно до яких створюються спеціальні гуманітарні майданчики та гуманітарно-логістичні центри. На офіційному урядовому сайті[44] зазначено, що упродовж 2020 року до міст та селищ на Сході України, рятувальниками Державної служби з надзвичайних ситуацій доправлено більше 2,5 тисяч тонн гуманітарної допомоги, а саме продукти харчування (хліб, крупи, цукор, м'ясні та рибні консерви, овочі та фрукти, кондитерські вироби, чай, питна вода, згущене молоко), будівельні матеріали (скло, поліетиленова плівка, шифер, дерев'яні дошки, бітум тощо), медикаменти, дитячий та дорослий одяг, засоби обігріву та гігієнічні набори.

В умовах надзвичайного стану існують заборони, які стосуються змін територіальної цілісності, зміни влади шляхом проведення виборів. Так, заборонено: змінювати Конституцію України та Конституцію Автономної Республіки Крим; змінювати закони, що стосуються виборів; проведення виборів та референдумів різних рівнів, а також обмежувати права і повноваження народних депутатів України.

Слід зазначити, що введення надзвичайного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, на свободу думки, совісті, релігії.

Виходячи із вищевказаного як правило у більшості випадків причиною виникнення надзвичайних ситуацій, у першу чергу є людський фактор ігнорування правил та різного роду вимог, низька дисципліна, перевищення своїх особистих сил призводить до настання

надзвичайних ситуацій. Як приклад, масове вирубування лісу призвело до природної надзвичайної ситуації затоплення та буревії; недотримання виробничої дисципліни та самонадійність призвели до Чорнобильської трагедії тощо.

Таким чином, обмеження прав і свобод громадян в умовах дії надзвичайних ситуацій переслідує певні цілі, які направлені на забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, при цьому зазначається строк дії цих обмежень.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

2.1. Діяльність спеціальних суб'єктів у надзвичайних ситуаціях

Під час надзвичайних ситуацій державні органи та органи місцевого самоврядування повинні створити і підтримувати мінімально необхідні умови для збереження життя і здоров'я населення в зонах де оголошено про надзвичайні ситуації, перше, що має бути, це належне інформування населення, потім забезпечити необхідну медичну та психологічну допомогу, медичні препарати, забезпечити населення водою, продуктами харчування, предметами першої необхідності, комунально-побутовими послугами, а також транспортом.

Визначаючи слово суб'єкт, то словник української мови його трактує як особу, групу осіб, організацію тощо, яким належить активна роль у певному процесі, акті [62].

Тобто такою особою може будь-хто, однак має володіти певними компетенціями. Компетенція (від. лат. *competencia*) – коло питань, з якими людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом. Добра обізнаність із чим-небудь, або коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [8], тобто має статусність, є юридично встановлені права та обов'язки і приймає рішення які носять нормативний характер.

Говорячи за надзвичайні ситуації то Кодексом цивільного захисту України [27] до суб'єктів забезпечення цивільного захисту, які, відповідно, є суб'єктами запобігання та ліквідації надзвичайних

ситуацій віднесено: Президента України; Верховну Раду України; Кабінет Міністрів України; Раду національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратуру України; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; а також військові формування, утворені відповідно до законів України (у тому числі, Збройні Сили України, Службу безпеки України, Службу зовнішньої розвідки України, Державну прикордонну службу України); органи і підрозділи цивільного захисту; підприємства, установи та організації та громадян України.

Розглянемо частково повноваження кожного суб'єкта окремо. Так, Президент України, відповідно з Конституцією, виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання основ Конституції, прав і свобод людини і громадянина, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України, забезпечує національну безпеку, представляє державу в міжнародних відносинах, очолює Раду національної безпеки і оборони України, приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану видаючи при цьому Указ, створює для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи й служби, підписує закони, прийняті Верховною Радою України, або накладає на них вето, видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Видає Указ про оголошення в державі або на певній території надзвичайний стан, який у подальшому затверджується Верховною Радою, як законодавчим органом, із виданням відповідного закону. Як приклад, Рада Національної безпеки і оборони подає Президентові рішення про введення надзвичайного стану, Президент своїм Указом 390/2018 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від

26 листопада «Щодо надзвичайних заходів із забезпечення державного суверенітету і незалежності України та введення воєнного стану в Україні» спочатку увів в дію рішення Ради національної безпеки. Потім Указом 393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні» ввів на території України військовий стан. Після чого Верховною Радою прийнято Законом України № 2630-VIII «Про затвердження Указу Президента «Про введення воєнного стану в Україні»»

Тобто Верховна Рада виконує свою безпосередню функцію, і діє як законодавчий орган, крім того визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики, призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України, надає законом згоду на обов'язковість міжнародних договорів України та ратифікує їх, тощо.

Особливе місце у системі суб'єктів у надзвичайних ситуаціях займає Рада національної безпеки і оборони України, яку очолює Президент України, основним завданням якої є координація діяльності органів виконавчої влади у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, що зумовлюють введення режиму надзвичайного стану.

Згідно з Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» до основних завдань Ради національної безпеки і оборони України у сфері забезпечення реалізації заходів режиму надзвичайного стану належить: надання пропозицій Президентові України щодо питань введення режиму надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях; координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони в умовах дії режиму надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України; координація та контроль діяльності органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час дії режиму надзвичайного стану; координація та контроль діяльності органів виконавчої влади щодо

організації захисту населення та забезпеченню його життєдіяльності, охорони життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтримання громадського порядку в умовах дії режиму надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України [56].

Найширше коло повноважень щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій має Кабінет Міністрів України, які визначені Конституцією України, Законом України «Про Кабінет Міністрів України» у Кодексі цивільного захисту України та іншими законодавчими нормами. Він здійснює: 1) здійснює керівництво єдиною державною системою цивільного захисту; 2) створює резерв засобів індивідуального захисту та матеріальні резерви для запобігання й ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, визначає їх обсяг і порядок використання; 3) вживає заходи щодо забезпечення готовності єдиної державної системи цивільного захисту до дій в умовах надзвичайних ситуацій та в особливий період; 4) визначає порядки переведення єдиної державної системи цивільного захисту з режиму функціонування в мирний час на функціонування в умовах особливого періоду; навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях; 5) залучає сили цивільного захисту до проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; 6) приймає рішення про проведення евакуації на державному рівні; 7) забезпечує реалізацію вимог техногенної безпеки; 8) визначає порядок розроблення планів цивільного захисту на особливий період та інших планів у сфері цивільного захисту; 9) затверджує щорічний план основних заходів цивільного захисту України та план комплектування з навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів з питань цивільного захисту; 10) приймає рішення з питань ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; 11) здійснює заходи щодо зміцнення національної безпеки України, розробляє та затверджує

державні програми з цих питань тощо. Кожне Міністерство в силу покладених на нього повноважень здійснює відповідні заходи.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 р. № 18 визначено положення про створення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, яка координує роботи з ліквідації надзвичайних ситуацій та її наслідки. Аналогічні комісії створюються на регіональному, місцевому та об'єктовому рівнях.

Однак, основна діяльність у ліквідації надзвичайних ситуацій покладається на центральні та місцеві органи виконавчої влади. До системи органів, які уповноважені виконувати відповідні заходи в умовах дії режиму надзвичайного стану належить органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, кожен з них розробляє та видає внутрішньо-організаційні відомчі нормативні акти, а також здійснює контроль за їх виконанням. Щоб забезпечити якісне та ефективне виконання всіх заходів необхідна певна злагодженість дій всієї системи органів публічної адміністрації, забезпечення дотримання тимчасово запроваджених, загальнообов'язкових правил поведінки, спрямованих на ліквідацію надзвичайної ситуації, у разі невиконання несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства та Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану».

До спеціальних суб'єктів у надзвичайних ситуаціях відносяться і окремі Міністерства та служби, на які покладається найбільше завдань щодо забезпечення прав і свобод громадян, ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, охорони громадського порядку та громадської безпеки, а саме: Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство охорони здоров'я, Служба безпеки України, Збройні Сили України, Державна служба з надзвичайних ситуацій України, Державна Прикордонна служба тощо.

Так, основним органом державної влади, на який покладено завдання щодо реалізації заходів режиму надзвичайного стану є Міністерство Внутрішніх Справ України, до структури якого входить: Національна поліція, Державна служба з надзвичайних ситуацій України, Державна Прикордонна служба.

Державна служба з надзвичайних ситуацій України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України. У межах своїх повноважень організовує виконання актів законодавства і здійснює контроль за їх реалізацією, є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту, забезпечення керівництва діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій.

До основних повноважень Державної Прикордонної служби відноситься: припинення будь-яких спроб незаконної зміни проходження лінії державного кордону України; припинення у взаємодії з відповідними правоохоронними органами збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України; участь у взаємодії із Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями у відбитті вторгнення або нападу на територію України збройних сил іншої держави або групи держав; участь у виконанні заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного стану; організація запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення та припинення[46]

Національна поліція, як основний спеціальний суб'єкт щодо реалізації заходів режиму надзвичайного стану. Основним завданням якої є: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод

людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності [52].

Наступним спеціальним суб'єктом в умовах дії режиму надзвичайного стану є Служба безпеки України, яка є державним правоохоронним органом спеціального призначення і забезпечує державну безпеку України, відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», сприяє забезпеченню режиму надзвичайного стану в разі його оголошення, особливо при масових терористичних актах, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням, особливо важливих об'єктів життєзабезпечення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій [57].

Таким чином, до суб'єктів у сфері надзвичайного стану відноситься: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; а також основними у реалізації заходів щодо ліквідації надзвичайного стану є три спеціальні основні суб'єкти, а саме: Міністерство внутрішніх справ України до структури якого входить: Національна поліція, Державна служба з надзвичайних ситуацій України, Державна Прикордонна служба. Служба безпеки України та Міністерство охорони здоров'я.

2.2. Компетенції національної поліції у надзвичайних ситуаціях щодо дотримання прав і свобод громадян

Виходячи із Конституції України людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, саме тому захист прав і свобод особи і

громадянина лежить в прерогативі та відносяться до важливих функцій держави. Яка вживає заходів, що забезпечують реалізацію її політики у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі й у сфері запобігання та ліквідації негативних наслідків збройної агресії проти України, надзвичайних ситуацій природного, техногенного та соціально-політичного характеру при цьому забезпечуючи захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

В основі та перші хто стоїть на охоронні прав та свобод громадян є Національна поліція України забезпечуючи охорону громадської безпеки. З урахуванням іноземного досвіду в Україні ними враховується різноманітність підходів до організації забезпечення громадської безпеки в умовах надзвичайних ситуації. Як і у більшості країн ці питання належать до компетенції Міністерства внутрішніх справ, які поєднують функції забезпечення громадського порядку та безпеки, захисту та здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Питанням забезпечення громадської безпеки в умовах надзвичайних ситуацій приділяли увагу науковці –правники: Арзамасцев Н.Й., Басов А.В., Давітадзе М.Д., Кузніченко С.О., Сороковий Д.Ю. та інші, однак слід зазначити, що їх увагу було скеровано на діючі на той час органи внутрішніх справ, певні функції на сьогодні яких виконує Національна поліція України.

У науково-практичному коментарі до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» до факторів небезпеки віднесено наступні фактори: у зовнішньополітичній сфері – посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії інших держав, спроби втручання у внутрішні справи України інших держав, воєнно-політичну нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) у різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України; у сфері державної безпеки – загрозу посягань окремих груп та осіб на державний суверенітет,

територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян, злочинну діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму, загрозу використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України; у внутрішньополітичній сфері – можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад, загрозу проявів сепаратизму в окремих регіонах України; в екологічній сфері – виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру загальнодержавного рівня, небезпеку техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму [3, с. 22]. Саме на Національну поліцію у надзвичайних ситуаціях покладено забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, створення безпечних умов життя населення, підвищення громадського спокою, крім того взаємодія у проведенні аварійно-рятувальних та відновлюваних заходів, а вжиття заходів направлених на мінімізацію завдання шкоди різним об'єктами.

Так, у дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правове забезпечення органами внутрішніх справ громадської безпеки при надзвичайних ситуаціях техногенного характеру» Н. Й. Арзамасцев поділив на етапи діяльності органів внутрішніх справ під час забезпечення громадської безпеки в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, а саме: 1) проведення організаційних заходів щодо забезпечення громадської безпеки; 2) безпосереднє забезпечення громадської безпеки в умовах надзвичайної ситуації з використанням комплексу заходів, що передбачені законодавством; 3) сприяння діяльності органів, які беруть участь у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації .

Крім того, що на нашу думку є доречним, він вважає, що виникнення надзвичайних ситуацій уносить «зміни» у звичайний режим роботи органів та підрозділів внутрішніх справ, а отже, зумовлює появу нових та зміну змісту вже нормативно визначених завдань, зокрема: охорона громадського порядку і громадської безпеки на території, на якій виникла надзвичайна ситуація, за допомогою встановлення додаткових постів, патрулів, забезпечення контрольного-перепускного режиму шляхом створення блокпостів, перепускних пунктів; охорона зруйнованих промислових та особливо небезпечних об'єктів; посилення охорони приміщень органів державної влади, фінансових установ, об'єктів збереження товарів (нафтохранилища, продуктивні сховища); сприяння ефективній діяльності органів державної влади, що беруть участь у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, оповіщення населення про проведення евакуації, про межі небезпечних районів; забезпечення організації дорожнього руху транспортних засобів, що здійснюють перевезення евакуйованого населення до тимчасового місця розміщення; забезпечення організації евакуації фізичних та юридичних осіб; профілактика, розкриття правопорушень та злочинів, а також проведення оперативно-розшукових заходів; захист та психологічна підтримка працівників, які беруть участь у забезпеченні громадської безпеки в надзвичайних ситуаціях [2, с. 83].

У дослідженні К.Гузенко визначив, що адміністративна діяльність ОВС за умов надзвичайних ситуацій охоплює такі види правових відносин, як: – регулятивні правовідносини виникають між органами внутрішніх справ та іншими уповноваженими органами публічної адміністрації з приводу організації спільних заходів щодо попередження та ліквідації негативних наслідків надзвичайної ситуації, а також між органами внутрішніх справ, фізичними та юридичними особами у зв'язку з реалізацією запроваджених обов'язкових, тимчасових адміністративно-обмежувальних заходів тощо; – охоронні

правовідносини виникають у зв'язку з учиненням фізичною або юридичною особою правопорушення щодо недотримання або невиконання тимчасових обмежень прав і свобод та вирішення питання про притягнення його до відповідальності; – міжнародні правовідносини виникають у зв'язку з участю України в міжнародній співпраці з питань попередження та ліквідації негативних наслідків надзвичайних ситуацій. Органи внутрішніх справ можуть брати участь у міжнародному співробітництві з метою відпрацювання спільних дій щодо попередження та припинення випадків учинення терористичних актів, масового незаконного перетинання державного кордону населенням іншої країни, ліквідації негативних наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру тощо. Суспільні відносини, що виникають під час реалізації адміністративної діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях, мають комплексний характер, оскільки регулюються нормами різноманітних галузей права. Так, важливу роль у регулюванні суспільних відносин у даній сфері відіграють норми конституційного, адміністративного, цивільного, трудового права тощо [18].

Повністю погоджуємось із такою точкою зору, так як надзвичайні ситуації є непередбачуваною подією, що може різко змінити обстановку, у першу чергу, оперативну тому діяти та приймати рішення необхідно оперативно при цьому всі дії відповідних служб мають носити злагоджений характер.

Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»[55] визначає, що з метою усунення загрози та якнайшвидшої ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізації обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення

умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства уповноважені суб'єкти повинні вжити необхідних заходів.

У нашому випадку таким уповноваженим суб'єктом є Національна поліція, в особі якої керівник Головного управління оперативно приймає рішення про залучення особового складу до виконання вищезазначених задач та щодо його матеріально-технічного забезпечення, при цьому має писмо бути виданий нормативний акт (наказ, розпорядження, вказівка тощо). Такий акт може бути спільним між декількома відомствами.

Як-то наприклад, Національною поліцією та СІЗО (у випадках надзвичайних ситуацій (бунти) у тюрмах тощо); Національною поліцією та Службою безпеки України у разі проведення антитерористичної операції, як це було в Луганській та Донецькій областях; Національною поліцією та Міністерством надзвичайних ситуацій, Міністерством охорони здоров'я (як-то при COVID) при цьому чітко прописуються кожному відомству чіткі задачі із вказанням відповідальних осіб, місця та терміни виконання. У інших випадках можуть бути делеговані певні повноваження, наприклад при встановленні військового часу, щодо реалізації комендантської години, особливого в'їзду та виїзду населення, контролю за в'їздом та виїздом транспортних засобів на відповідну територію дії режиму. Поскілки при надзвичайних ситуаціях постійно може відбуватися зміна обстановки Національна поліція зобов'язана систематично збирати, обробляти, аналізувати та давати їй оцінку, розробляти різні варіанти рішення та обирати самий оптимальний варіант як правило з цією метою створюється відповідний орган (як правило штаб).

Слово штаб (від нім. Stab) – основний орган управління військами (силами) під час військових дій, а під час миру – навчання, керівництво ними. У батальйонах (дивізіонах), у збройних силах

існують Генштаб, головні штаби видів збройних сил, штаб Тилу збройних сил, штаб Цивільної оборони, штаби військ [60].

А в Європейських державах прийнято вказувати штаб-квартира – це місце концентрації більшості (якщо не всіх) найважливіших функцій та перебування керівництва [організації](#) або топ-менеджменту комерційної структури (компанії, [підприємства](#), організації) [13].

І. Ковтун У своєму дослідженні вказала, що штаби органів внутрішніх справ є ланкою, яка об'єднує всі служби та координує діяльність усієї розгалуженої системи органів внутрішніх справ. Штаб забезпечує безперервне відстеження, комплексний аналіз оперативної обстановки й результатів роботи оперативних і слідчих підрозділів, займається прогнозуванням, поточним і перспективним плануванням за трьома основними напрямками: аналітичним, координаційним і контрольним. Штаби, виконуючи роль координаційної ланки діяльності всієї системи органів внутрішніх справ, здійснюють: нормативне забезпечення аналітичної роботи; визначають пріоритетність аналітичного забезпечення запобігання та розслідування кримінальних правопорушень залежно від особливості подій, що реєструються черговими частинами; корегують наповнення інформаційними ресурсами інформаційно-пошукових систем інформаційних підрозділів, контролюють їх ефективність; здійснюють аналітичне забезпечення діяльності із запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, розробляють рекомендації щодо його вдосконалення [25].

Всі дії поліцейський спрямовані на припинення дій, що становлять підвищену суспільну небезпеку, як-то масові заворушення, учинення терористичного акту відповідним чином за таких умов вони змушені застосовувати заходи реагування, які спрямовані на обмеження прав та законних інтересів будь-яких осіб однак має бути досягнуто

відповідного результату - ліквідація або мінімізація негативних наслідків таких подій.

У такому випадку поліцейські як уповноважені суб'єкти владних повноважень здійснюють установлені законом дії відносно громадянина, тобто громадянин зобов'язаний виконати законні вимоги, як наприклад, надати відповідні посвідчуючі особу документи для перевірки, зупинити транспортний засіб у разі необхідності відкрити багажник та капот тощо, в інших випадках у разі учинення правопорушення їх дії можуть набувати ознак примусу, а саме доставлення особи до відділку або і затримання в порядку ст.208 КПК України.

Крім того законодавець чітко прописує інші дії, які вправі виконувати поліцейський у зв'язку з виникненням надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, а саме: тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання, з обов'язковим наданням їм стаціонарних або тимчасових житлових приміщень; установлення для юридичних осіб квартирної повинності для тимчасового розміщення евакуйованого або тимчасово переселеного населення, аварійно-рятувальних формувань та військових підрозділів, залучених до подолання надзвичайних ситуацій; тимчасова заборона будівництва нових, розширення діючих підприємств та інших об'єктів, діяльність яких не пов'язана з ліквідацією надзвичайної ситуації або забезпеченням життєдіяльності населення та аварійно-рятувальних формувань; установлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних і протиепідемічних заходів; запровадження особливого порядку розподілення продуктів харчування і предметів першої необхідності тощо [55].

Таким чином, приходимо до висновку, що Національна поліція є основним суб'єктом у координуванні та забезпеченні громадської безпеки у надзвичайній ситуації захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, створення

безпечних умов життя населення, підвищення громадського спокою, ліквідація або мінімізація наслідків результатів надзвичайної ситуації.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

3.1. Відповідальність за порушення прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану.

Обов'язком держави та її відповідних органів є забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини у будь-якій надзвичайній ситуації, у першу чергу - держава має гарантувати особі захист не тільки життя та здоров'я, а й прав і свобод, що, без сумніву, є однією з пріоритетних її функцій. В Європейському законодавстві особливе місце посідають питання забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах, коли їй загрожує вплив негативних соціально-політичних, природних, чи техногенних чинників.

Ряд надзвичайних ситуацій містять протиправну поведінку, як-то терористичні акти, збройна агресія, терористичні акти, масові безпорядки тощо і для їх припинення необхідно від органів державної влади застосування як різного роду запобіжних заходів. Велика різноманітність різнорідних негативних факторів потребує створення спеціального механізму який буде регулювати відносини, що виникають в суспільстві в умовах надзвичайних ситуацій. При введенні надзвичайного стану, відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, не пізніше 3-х днів з дня його введення, про обмеження прав і свобод громадян, що становлять відхилення від зобов'язань за згаданим Міжнародного пакту, про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення повідомляються Генеральний

секретар ООН. В повідомленні зазначається також орієнтовна дата припинення дій вказаних відхилень від зобов'язань, передбачених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [58, с. 47]. Відповідно до вимог Європейської конвенції визначені чітко способи обмеження прав, коли, втручання в гарантоване право є необхідним із метою забезпечення демократичних свобод і впливає з інтересів державної безпеки, громадського порядку, економічного добробуту країни, запобігання злочинів або з інтересів інших осіб.

Розглянемо питання відповідальності з загальної правової точки.

Поняття «відповідальність» розглядається у декількох значеннях, а саме: 1. Обов'язок для міністрів полишати владу, коли законодавчий корпус відсторонює їх; 2. Обов'язок відшкодувати збиток, завданий зі своєї вини або (в деяких випадках) визначений законом; 3. Моральний або інтелектуальний обов'язок спокутувати вину, сплатити свій борг, виконати обов'язок, угоду [71, с. 358] та ще його тлумачать як «необхідність, обов'язок відповідати за свої вчинки. Нести відповідальність. Притягати до відповідальності. Змусити відповідати за свої вчинки» і «той, хто несе відповідальність; 2. наділений правами та обов'язками у здійсненні діяльності в керівництві справами» [42, с.318].

Вчені філософи вважають та розглядають відповідальність з точки зору соціології, та вважають що є соціальна відповідальність. Крім того, ними визначається ще моральна відповідальність, однак вони не є темою нашого дослідження тому на цих видах та його трактуванні ми не будемо акцентувати свою увагу.

Так, Д.Бахрах вважає, що державний примус здійснюється як реакція державних органів на неправомірну, шкідливу для суспільства поведінку людей. Його застосування обумовлено конфліктом між волею, яка виражається у правовому акті, і індивідуальною волею осіб, які його порушують. Він також вважає, що обмеження прав та свобод громадян в умовах існування надзвичайної ситуації не є заходами примусу, не

дивлячись на невиконання наслідків, що настають для громадянина. Далеко не всі невиконанні наслідки, навіть якщо вони передбачені у нормативному акті і виникають у результаті свідомих дій осіб, є результатом примусу. Примус застосовується тільки до конкретного суб'єкта права, який порушив юридичні норми і має персоніфікований характер. Один і той же захід в одному випадку може бути примусом, а в іншому – ні, в залежності від того, чи була невиконання поведінка [6, с. 457–458].

Відразу перейдено до поняття юридичної відповідальності. Більшість вчених вважають, що реальна юридична відповідальність настає за наявності трьох підстав: нормативної, частиною якої є норма, що закріплює склад; фактичного (правопорушення) та процесуальної (правозастосовний, юрисдикційний акт).

Так, М.Цвік та О.Петришин вважають, що юридична відповідальність – це передбачені санкціями норми права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких зазнає особа за вчинене правопорушення. Має ретроспективний характер, оцінює минуле, тобто є відповідальністю за діяння, яке вже відбулося. Тим самим вона відрізняється від політичної, моральної та інших видів соціальної відповідальності, які можуть оцінювати й майбутні дії. Таким чином, залежно від галузевої належності норми класифікуються на такі підвиди відповідальності: конституційну, кримінальну, цивільно-правову, дисциплінарну, матеріальну, адміністративну [66].

А. А. Колодій і В. Копейчиков юридичну відповідальність класифікували на: на перспективну (позитивну) та ретроспективну (негативну). Позитивна юридична відповідальність – це сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, правовою державою колективом людей та окремою особою. Ретроспективна юридична відповідальність – це специфічні

правовідносини між державою і правопорушником унаслідок державноправового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння й суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення [28, с. 230].

Науковець Є. Гіда вважає, що юридична відповідальність – це нормативна, гарантована та забезпечена державним переконанням або примусом міра реагування держави на дотримання й виконання норм права, яка полягає у правомірній поведінці суб'єктів права, що схвалюється або заохочується державою, а в разі порушення норм права – в обов'язку правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав особистого, матеріального та організаційного характеру [15, с. 120].

Іншим законодавчим актом, а саме Кодексом цивільного захисту України [27] статтями 33, 67, 75, 110, 140 передбачено відповідальність осіб, винних у порушенні законодавства у сфері цивільного захисту, у тому числі: посадових осіб і громадян, винних у порушенні законів та інших нормативно-правових актів у сфері техногенної безпеки; працівників суб'єкта господарювання, власників, користувачів, водіїв транспортних засобів, які відмовилися від надання послуг з перевезення населення у зв'язку з надзвичайною ситуацією; керівників робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації за управління аварійно-рятувальними та іншими невідкладними роботами з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації; рятувальників за неналежне виконання покладених обов'язків тощо.

Відсутня на сьогодні серед науковців і єдина точка зору щодо кваліфікації юридичної відповідальності. Так, як правило законодавець називає: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну, однак ряд вчених вважають що до цієї кваліфікації слід віднести матеріальну відповідальність, процесуальну, міжнародну та

конституційну. Зарубіжні вчені класифікують юридичну відповідальність лише за двома критеріями, як штрафну (каральну) відповідальність і правопоновлювальну відповідальність.

Говорячи за адміністративну відповідальність в умовах дії режиму надзвичайного стану, то це державний примусовий захід, що застосовується до осіб за вчинення адміністративного правопорушення. Науковець С.Магда у своєму дослідженні вказує, що адміністративні правопорушення, які можуть бути скоєні в умовах надзвичайних ситуацій, доцільно поділяти на: а) правопорушення, які носять, так би мовити, загальний характер, тобто скоєння яких безпосередньо не пов'язується з надзвичайними обставинами; б) правопорушення, безпосередньо пов'язані з недодержанням правил та заходів відповідного правового режиму, обумовлених конкретними обставинами надзвичайного характеру; в) правопорушення, прямо не пов'язані з реалізацією заходів того чи іншого надзвичайного режиму, але скоєння яких в умовах досліджуваних режимів має підвищену суспільну небезпеку, наприклад, дрібне хуліганство, злісна непокора законній вимозі працівника органів внутрішніх справ тощо [37].

Система правових норм, які регулюють застосування адміністративних стягнень, є нормативною основою адміністративної відповідальності. За змістом правові норми можна поділити на три види: а) матеріально-правові, що закріплюють загальні питання адміністративної відповідальності (завдання і система законодавства про адміністративні правопорушення, підстави і суб'єкти відповідальності, система адміністративних стягнень та ін.); склади адміністративних проступків; б) адміністративно-процесуальні, що закріплюють провадження у справах про адміністративні правопорушення; в) організаційні, що закріплюють порядок утворення колегіальних органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні проступки (ст. 215) і розмежування компетенції між ними (ст. 214); правомочність

засідань колегіальних органів (ст. 216) та ін [9]. адміністративна відповідальність характеризується негативною реакцією держави на протиправні вияви окремих фізичних (чи юридичних) осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон і адекватних порушенням санкцій щодо порушників. Адміністративна відповідальність має усі ознаки юридичної відповідальності і є її різновидом. Це, з одного боку, державний примус, міра стягнення за вчинене правопорушення, а з іншого — обов'язок винного зазнавати негативних для нього наслідків. Відповідальність може наставати тільки в тому випадку, коли це передбачено нормою права. Наявність норми і органу, що її застосовує, — це передумова. Вони не достатні для накладення стягнення, для притягнення до адміністративної відповідальності, обов'язковою підставою для цього є адміністративний проступок [9].

Виходячи з доктринального визначення законності як «суворого додержання конституції та законів, а також інших правових актів усіма органами державної влади, місцевого самоврядування, посадовими особами і громадянами»[43], можна з впевненістю стверджувати, що цей принцип виступає в якості загальної конституційної вимоги, що визначає функціонування державної влади в Україні, зокрема, є специфічним принципом, який врегульовує відносини у сфері адміністративного примусу. Забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів. В умовах надзвичайних ситуацій як ми говорили у попередньому розділі основні завдання покладаються на органи національної поліції, основним завдання, яких є важливою умовою щодо реалізації гарантій прав і свобод людини та громадянина в умовах надзвичайного стану, і як справедливо зазначається, її рішення впливає на рівень демократизму, стабільність суспільства, на законність і правопорядок [24, с. 23]; профілактика правопорушень та їх припинення; в межах наявних можливостей надання невідкладної, у тому числі медичної, допомоги особам,

потерпілим у результаті правопорушень і нещасних випадків, що перебувають у безпорадному або небезпечному для життя і здоров'я стані, а також неповнолітнім, які залишилися без піклування; охорона і забезпечення громадського порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій; захист власності від злочинних посягань; виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень; контроль за дотриманням громадянами і посадовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в'їзду, виїзду, перебування в Україні або в зоні надзвичайного стану і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства; повідомлення відповідним державним органам і громадським об'єднанням про аварії, пожежі, катастрофи, стихійні лиха та інші надзвичайні події, вживати невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків, порятунку людей і надання їм допомоги, охорони майна, що залишилося без нагляду; участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків. Так, приклад, порушення особою правил комендантської години призводить до її затримання до закінчення комендантської години. Затримані за порушення правил комендантської години підлягають особистому огляду, огляду речей, про що складається протокол.

Дуже важливим під час надзвичайних ситуацій є певні обмеження або заборони. Як приклад: продажу засобів, предметів і речовин, безконтрольне використання яких може спричинити ускладнення обстановки, зброї, боєприпасів, отруйних та сильнодіючих хімічних речовин, вибухових, радіоактивних речовин та матеріалів. Більшість із цих засобів, предметів і речовин належать до обмежених у

цивільному обігу, і безконтрольне використання їх може спричинити ускладнення обстановки.

Так якщо говорити за введення певних обмежень передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб» то у 2020 році Кодекс України про адміністративні правопорушення було додатково доповнено ст. 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей», згідно чого санкцією передбачено, накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб - у розмірі від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тобто розмір від 17 тис.грн до 34 тис.грн., а для посадових осіб – від 34 тис грн. до 170 тис.грн. Крім того, встановлена адміністративна відповідальність встановлена за самовільне залишення місця обсервації (карантину) особою, яка може бути інфікована коронавірусною хворобою COVID-19.

У кодексі про адміністративні правопорушення статтею 212-2 передбачено відповідальність за засекречування інформації про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися та загрожують безпеці громадян. Злісне або неодноразове порушення встановлених вимог режиму надзвичайних ситуацій, вчинення дій, які розпалюють національну ворожнечу, активне перешкоджання здійсненню громадянами і службовими особами їх законних прав та обов'язків, непокоря законному розпорядженню або вимозі особи, яка виконує обов'язки з охорони громадського нагляду, вчинене у місцевості, де введено надзвичайну ситуацію, тягнуть за собою адміністративну відповідальність, якщо ці порушення не тягнуть за собою кримінальної відповідальності.

Слід відзначити, що відповідальність несуть не тільки громадяни, але й особи, які залучені до підтримання режиму надзвичайних ситуацій. Перевищення особами, залученими до підтримання режиму надзвичайних ситуацій, своїх повноважень, а також неправомірне

застосування сили особами, що виконують обов'язки з охорони громадського порядку, тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством. Правосуддя на території, де введено надзвичайна ситуація, здійснюється тільки судом. На цій території діють усі суди, створені відповідно до Конституції України. Забороняється створення і діяльність будь-яких інших судових або позасудових органів. Так як приклад: усунення від роботи на період дії надзвичайного правового режиму, в разі неналежного виконання своїх обов'язків, керівників державних підприємств, установ і організацій, від діяльності яких залежить нормалізація обстановки в районі такого режиму, з покладенням тимчасового виконання обов'язків зазначених керівників на інших осіб.

Відповідно до КУпАП, при надзвичайних ситуація може застосовуватися адміністративний арешт, строк якого не може перевищувати 15 діб, незалежно від обставин вчинення правопорушення.

Адміністративний арешт може бути застосований лише місцевим судом (суддею) і лише в тих випадках, якщо, виходячи із обставин справи й з урахуванням особистості порушника, застосування інших заходів буде визнано недостатнім. Суддя, виносячи постанову про застосування цього стягнення, повинен указати на обставини, у зв'язку з наявністю яких він вважає за необхідне в конкретному випадку обрати саме адміністративний арешт. При цьому необхідно мати на увазі, що адміністративний арешт взагалі не може застосовуватися до: вагітних жінок, жінок, що мають дітей у віці до 12 років, неповнолітніх, інвалідів I й II груп (ст. 32 КУпАП), а також військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів (ст. 15 КУпАП) [26]. Крім того, відшкодування збитків, що понесли фізичні та юридичні особи внаслідок дій органів та посадових осіб, які забезпечують

виконання відповідних заходів, здійснюється за рахунок коштів Державного та місцевого бюджетів.

Найбільш широко у разі введення надзвичайного стану застосовується заходи передбачені кримінальним кодексом, оскільки наслідки у більшості випадків є тяжкими та особливо тяжкими, що створюють загрозу життю і здоров'ю або внаслідок яких настали смертельні наслідки. Так, найбільш розповсюдженими статтями є : ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», а також, за наявності складу злочину, за ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча», ст. 113 «Диверсія», ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки», ст. 241 «Забруднення атмосферного повітря», ст. 242 «Порушення правил охорони вод», ст. 243 «Забруднення моря», ст. 244 «Порушення законодавства про континентальний шельф України», ст. 245 «Знищення або пошкодження лісових масивів», ст. 253 «Проектування чи експлуатація споруд без системи захисту довкілля», ст. 257 «Бандитизм», ст. 261 «Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення», ст. 293 «Групове порушення громадського порядку», ст. 294 «Масові заворушення», ст. 295 «Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку», ст. 321 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», ст. 325 «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням», ст. 338 «Наруга над державними символами», ст. 341 «Захоплення державних або громадських будівель чи споруд», ст. 392 «Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань»; ст. 439 «Застосування зброї масового знищення», ст. 441 «Екоцид» тощо.

У зв'язку з недопущенням розповсюдженням COVID та вжитими державою обмежувальними заходами, було підвищено і кримінальну відповідальність, так ст. 325 «Порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань» внесено підвищення санкцій, а саме карається штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років». Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років [50].

Таким чином, можемо стверджувати, що в надзвичайних ситуаціях юридична відповідальність значно посилює свої санкції, обмежуючи в рамках закону права та свободи особи-правопорушника, єдина мета цих заходів це недопущення значного поширення тих чи інших прописаних обмежувальних правил, що може призвести або призведе до значних тяжких наслідків, та тим самим здійснення профілактичних заходів недопущення у подальшому установлених правил поведінки.

3.2. Міжнародна практика забезпечення прав та свобод громадян в умовах надзвичайного стану.

Введення надзвичайного стану можливо у будь-якій державі світу. Міжнародною спільнотою було розроблено ряд нормативних документів у яких зазначено чіткі вимоги до введення режиму

надзвичайного стану та недопущення застосування обмежувальних заходів щодо реалізації прав і свобод громадян в таких умовах.

Однак, як недолік слід зазначити, що на сьогодні у всьому світі відсутній єдиний нормативний документ, що визначає поняття «надзвичайного стану».

Так, наприклад, у Іспанії передбачено три специфічних види надзвичайного стану: стан загрози, осадний стан і надзвичайний, відрізняються один від одного процедурою введення і строками дії.

У США відносять: стихійні лиха, страйки чи інші соціально-трудова конфлікти, збройний напад на США або загроза початку військових дій, загроза розвитку сільського господарства, загроза національній безпеці, зовнішній політиці чи економіці країни з боку інших держав. У Британії два види такого стану це надзвичайний і військовий.

У Польщі три види надзвичайного стану: військовий стан, особливий стан і стан стихійного лиха. У інших державах вважають, що це раптове нещастя, дія чи нещасливий випадок, який заподіює тяжкі наслідки (руйнування або пошкодження матеріальних цінностей, загибель людей, забруднення навколишнього середовища), масштаби яких перевищують можливості місцевих сил і способів здійснення рятувальних робіт, надання медичної допомоги постраждалим, здійснення соціального захисту персоналу, населення і медичних об'єктів [30, с. 10].

В Індії також існує три види надзвичайного стану: надзвичайний стан, що вводиться на всій території федерації у зв'язку з війною, зовнішньою агресією або збройним повстанням; надзвичайний стан, що вводиться в окремих штатах у зв'язку з «неспроможністю конституційного механізму»; надзвичайний стан у сфері фінансів, та не може бути оголошено надзвичайний стан з причин стихійних лих,

епідемій, катастроф і тому подібних аномальних явищ та подій [40, с. 92].

ООН кваліфікує ситуацію як надзвичайну, кризову, якщо 10 чоловік загинули чи матеріальна втрата становить 1 млн. доларів США [47, с. 8]. За міжнародно-правовою класифікацією є три види криз: 1) внутрішні хвилювання та заворушення, що не досягли рівня збройного конфлікту; 2) збройний конфлікт не міжнародного характеру, або внутрішній збройний конфлікт низької інтенсивності; 3) збройний конфлікт не міжнародного характеру, або внутрішній збройний конфлікт високої інтенсивності; 4) міжнародний збройний конфлікт [31, с. 67].

У середині 1960-х років під егідою ООН було проінспектовано 36 Конституцій країн світу, після чого було встановлено перелік серйозних загроз державі, за наявності яких може бути введений надзвичайний режим, них було віднесено міжнародний конфлікт, війна, вторгнення ззовні, оборона або забезпечення безпеки держави в цілому чи будь-якої її частини; громадянська війна, повстання, «підривні дії революційних елементів»; порушення миру, громадського порядку чи спокою; загроза конституційному ладу; стихійне лихо; загроза економічному життю країни чи будь-яких її частин; порушення життєво-важливих галузей економіки чи суспільних служб [70, с. 128–129].

Говорячи за міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини то в них закладені основні принципи такі як законність, гуманність, заборона тортур, заборона жорстокого, нелюдського або принизливого поводження чи покарання, недискримінація тощо, які виходять із «Декларації прав людини і громадянина». Міжнародним пактом «Про громадянські та політичні права» [39], це принцип виключної загрози; офіційного оголошення; розмірності; невід'ємності абсолютних прав і свобод; офіційного повідомлення. Крім того цим документом визначено ступень обмеження прав і свобод людини, що всі обмеження в умовах дії режиму надзвичайного стану повинні

застосовуватися з метою забезпечення національної безпеки та ліквідації надзвичайного стану. Введення надзвичайного стану не може бути підставою для застосування, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання. У відповідності до якого при відхиленні від зобов'язань держава, яка ратифікувала пакт, повинна негайно інформувати світове співтовариство: про положення, від яких вона відступила; про причини прийняття такого рішення та про строк, коли вона припиняє такі відхилення (ч. 3 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) [38, с. 53–68]. Підставою для введення надзвичайного адміністративно-правового режиму відповідно до міжнародних стандартів може бути виключно «загроза життя нації», а не якій-небудь території, на якій проживає нехай і значна частина населення держави (Міжнародна Конвенція про цивільні та політичні права 1966 р. (ч. 1 ст. 4); Європейська Конвенція про захист прав людини 1950 р. (ч. 1 ст. 15); Європейська соціальна хартія 1961 р. (ст. 30))[68, с. 60].

У 1984 році в Парижі були прийняті декларативні принципи надзвичайного стану на конференції Міжнародної асоціації юристів «Мінімальні стандарти норм щодо основних прав людини під час виключного стану». У яких зазначалося, що введення (проголошення) режиму надзвичайного стану у державі може бути виправдано лише реальною наявністю критичної ситуації для держави або суспільства, офіційно оголошується і, в залежності від обставин, розповсюджується на усю територію держави або її частину; усі норми, що регулюють режим надзвичайного стану, повинні бути закріплені у законодавстві заздалегідь; у конституції держави повинна бути визначена процедура введення режиму надзвичайного стану; проголошений строк дії режиму надзвичайного стану не повинен перевищувати межу періоду, який необхідний для нормалізації обстановки, причому максимальний строк дії режиму надзвичайного стану вказується у Конституції; законодавча

влада також повинна мати право як на скасування рішення щодо введення режиму надзвичайного стану, так і можливість зміни строку його дії; введення режиму надзвичайного стану не може бути підставою для посягання на «абсолютні права і свободи»; скасування режиму надзвичайного стану тягне за собою автоматичне поновлення усіх прав і свобод, що були обмежені [17, с. 38–39].

У більшості держав як-то США, Франція, Німеччина, Індія повноваження про введення надзвичайного стану покладається на Президента. Однак є ряд держав де такі рішення приймаються колегіально. Так наприклад, в Угорщині, конституцією визначено, що Державні збори ухвалюють рішення про оголошення стану війни та укладення миру, оголошують надзвичайний стан і засновують Державну раду оборони на випадок війни або безпосередньої загрози нападу іноземної країни, оголошують особливий стан у разі воєнних дій, що ставлять за мету повалення конституційного ладу або узурпування державної влади, у випадку актів насилля із застосуванням зброї або здійснюваних озброєними групами, що серйозно та в широкому масштабі загрожують життю та власності громадян, а також під час стихійного лиха чи промислової катастрофи. Державне зібрання вивчає обґрунтування оголошення стану війни, національного лиха та надзвичайного стану і приймає рішення про законність ужитих заходів. Рішення приймається більшістю у дві третини голосів депутатів парламенту. Але у разі, коли обставини не дозволяють зібрати парламент, президент республіки має право оголосити стан війни, національного лиха, ввести надзвичайний стан та заснувати Державну раду оборони (ст.19, ст.19а Конституції Угорської Республіки) [29, с. 382].

Таким чином, у міжнародній спільності на сьогодні існують різноманітні погляди на розуміння надзвичайного стану, та відсутній єдиний нормативний документ, що визначає поняття «надзвичайного

стану», однак на перше місце відносять права та свободи особи. Процедура оголошення у державі про надзвичайний стан у більшості держав належить до повноважень Президента, але є випадки що такі рішення приймаються колегіально.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що Україна то її територія неодноразово потерпала від різного роду надзвичайних ситуацій. Так, найбільша трагедія, яка продовжує своє існування військові дії на сході країни-Луганська та Донецька області, нині анексовано частину території України-Крим. Трагедія, яка відбулась у 1986 році, на сьогодні ще залишається свіжою в пам'яті українців це Чорнобильська трагедія.

У 2005 році в Автономній республіці Крим оголошувався надзвичайний стан у зв'язку з хворобою птиці, що несла загрозу населенню. Щорічні весняні повені, що накривають Закарпаття, Львівську область потребують постійного вжиття активних заходів щодо їх усунення від органів у першу чергу місцевого самоврядування, по друге-державних органів управління. Залишається надзвичайною зоною-Луганська та Донецькі області, Крим які вважаються тимчасово окупованими зонами. Техногенна надзвичайна ситуація у 2014 р на «Шахті Північна» ДП «Макіїввугілля» під час несанкціонованих робіт у гірничій виробці шахти з порушенням вимог правил безпеки стався вибух метаноповітряної суміші, де загинуло 7 та травмовано 19 осіб, аналогічна надзвичайна ситуація у 2015 році пожежа на нафтобазі «БРСМ» в селі Крячки Київської області забрала життя 4 та 12 осіб постраждали. І таких прикладів можна наводити безліч.

В Україні щорічно обсяги накопичення відходів, кількість полігонів і звалищ для їх захоронення значно збільшуються, що призводить до погіршення санітарного стану населених пунктів, забруднення річкової мережі, об'єктів інфраструктури сільського господарства, виникнення ряду захворювань серед жителів певної місцевості, що призводить до надзвичайної ситуації. Наприклад, пожежа на сміттєзвалищі в м.Львів, що призвело до загибеллі людей.

Останнім часом все частіше у світі говорять про біозагрози різного рівня, які призводять до збідніння широких верств населення, зниження якості життя, руйнацію трудового потенціалу суспільства, моральну та духовну деградацію, бідність, захворюваність та смертність. Так, наприклад, пандемія COVID-19, яка стала викликом усьому світу. Внаслідок самоізоляція держав та введення внутрішніх карантинних режимів спровокували спад економіки, скорочення прямих іноземних інвестицій, зростання соціальної напруги та бідність дана інфекція вражає людей, незалежно від їх соціального та економічного становища.

2. Виявлено, що у своїй більшості поняття «надзвичайну ситуацію» ототожнюють з поняттям «режим» визнають та трактують як певну виняткову систему в країні, якою управляють спеціальні органи застосовуючи певні обмеженнями, це стосується і обмежень прав та свобод громадян. Серед науковців відсутня єдина наукова точка зору щодо визначення надзвичайного стану, однак у своїй більшості вони приходять до висновку, що це особливий режим який виникає раптово та викликає порушення звичайного розпорядку життя населення окрім того обмежуються права та свободи громадян і розширюються повноваження всіх державних органів.

3. Надзвичайні ситуації поділяють на наступні види: 1) техногенного характеру; 2) природного характеру; 3) соціальні; 4) воєнні.

4. Визначено, що як правило у більшості випадків причиною виникнення надзвичайних ситуацій, у першу чергу є людський фактор ігнорування правил та різного роду вимог, низька дисципліна, перевищення своїх особистих сил призводить до настання надзвичайних ситуацій. Як приклад, масове вирубування лісу призвело до природної надзвичайної ситуації затоплення та буревії; недотримання виробничої дисципліни та самонадійність призвели до Чорнобильської трагедії тощо.

5. Установлено, що зміст прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайного стану полягає у певному визначеному законом обмеженні, яке встановлюється державними органами при визначенні надзвичайного стану, який тимчасово вводять в Україні чи в окремих її місцевостях у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, що дозволяє усунути наслідки такого стану та можливість його подальшого настання.

6. Обмеження прав і свобод громадян в умовах дії надзвичайних ситуацій переслідує певні цілі, які направлені на забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, при цьому зазначається строк дії цих обмежень.

7. До суб'єктів у сфері надзвичайного стану відноситься: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; а також основними у реалізації заходів щодо ліквідації надзвичайного стану є три спеціальні основні суб'єкти, а саме: Міністерство внутрішніх справ України до структури якого входить: Національна поліція, Державна служба з надзвичайних ситуацій України, Державна Прикордонна служба. Служба безпеки України та Міністерство охорони здоров'я.

8. Доведено, що Національна поліція є основним суб'єктом у координуванні та забезпеченні громадської безпеки у надзвичайній ситуації захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, створення безпечних умов життя населення, підвищення громадського спокою, ліквідація або мінімізація наслідків результатів надзвичайної ситуації.

9. Установлено, що в надзвичайних ситуаціях юридична відповідальність значно посилює свої санкції, обмежуючи в рамках

закону права та свободи особи-правопорушника, єдина мета цих заходів це недопущення значного поширення тих чи інших прописаних обмежувальних правил, що може призвести або призведе до значних тяжких наслідків, та тим самим здійснення профілактичних заходів недопущення у подальшому установлених правил поведінки.

10. Проаналізовано та встановлено, що у міжнародній спільності на сьогодні існують різноманітні погляди на розуміння надзвичайного стану, та відсутній єдиний нормативний документ, що визначає поняття «надзвичайного стану», однак на перше місце відносять права та свободи особи. Процедура оголошення у державі про надзвичайний стан у більшості держав належить до повноважень Президента, але є випадки що такі рішення приймаються колегіально.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна діяльність міліції: підручник. Харків. Вид-во Национ. ун-ту внутр. справ, 2004. 440с
2. Арзамасцев Н. И. Административно-правовое обеспечение органами внутренних дел общественной безопасности при чрезвычайных ситуациях техногенного характера: дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.14. Москва. 2003. 165 с
3. Басов А.В. Адміністративно-правовий режим надзвичайного стану: Дис.... кан. юр. наук: 12.00.07. Харків. 2007. 201 с
4. Басов А.В. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану”: Науково-практичний коментар. Харків: Прометей-Прес, 2006. 380 с
5. Бахрах Д. Н. Административное право России: учеб. для студ. вузов, обуч. по спец. «Юриспруденция».Москва. НОРМА: ИНФРА, 2000. 624 с
6. Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Стариков Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. Москва. Норма, 2004.786 с.
7. Бідей О.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності ОВС за умов надзвичайного стану. Автореф. на здоб.к.ю.н.12.00.07. Київ. 2011. 21с
8. Білодід І. [Словник української мови: в 11 томах. Том 4. 1973. С. 250.](http://sum.in.ua/s/indyvidualjnistj) URL: <http://sum.in.ua/s/indyvidualjnistj> (дата звернення 21.01.2020)
9. Бородін І. Адміністративна відповідальність. Київ, Персонал. 2011. 136 с
10. Братель О.Г. Надзвичайні ситуації в історичному аспекті. Вісник Ун-ту внутр. справ. № 10. 2000. С. 72-76

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.): 250000 слів / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ.Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

12. Виприцький А.О. Адміністративний примус в умовах надзвичайного стану. Автореф. на здобут. канд. юр. наук. 12.00.07. Дніпропетровськ. 2011. 21с

13. Вікіпедія. URL. [https:// uk. wikipedia.org/wiki](https://uk.wikipedia.org/wiki) (дата звернення 23.01.2020)

14. Ганшина К. А. Французско-русский словарь: 51000 слов. изд. 7-е, стереотип. Москва. 1977. 912 с.

15. Гіда Є., Білозьоров А. Теорія держави та права. Київ: ФОП О. С. Ліпкан. 2011. 576 с.

16. Грязнов А. В. Концепція і конституційні основи інституту надзвичайного стану. Держава і право. 1994. № 6. С. 29–43

17. Грязнов А.В. Концепция и конституционные основы института чрезвычайного положения. Государство и право. 1994. № 6. С. 33–43

18. Гузенко К.О. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях. Автореф. на здобут. к. ю. н. 12.00.07. Київ. 2014. 22с

19. Гуманітарні потреби основні показники. URL. [http:// www.un. org.ua/images/ocuments/4631/Ukraine%202019%20Humanitarian%20Needs%20Overview_UA.pdf](http://www.un.org.ua/images/ocuments/4631/Ukraine%202019%20Humanitarian%20Needs%20Overview_UA.pdf) (дата звернення 20.02.2020)

20. Дрозд Ю.В. Співвідношення адміністративної відповідальності з іншими видами адміністративного примусу: автореф. к. ю. н. 12.00.07. Київ. 2010. 18с

21. Зайцев А. П. Чрезвычайные ситуации. Краткая характеристика и классификация. Военные знания: сб. науч. трудов. Москва. 1997. С. 3–12

22. Звіт за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (I квартал 2016 року).URI: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** [\(дата звернення 24.03.2020\)](#)

23. Ігнатов Ю. Надзвичайна ситуація сутність структура класифікація, Саратовський державний соціально-економічний університет, ОБЖ червень 2002. URL: https://ua-referat.com/%D0%9D%D0%B0%D0%B4%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1% (дата звернення 27.01.2020)

24. Інститути Конституційного права іноземних держав. Москва: «Городец-издат», 2002. с. 382.

25. Ковтун І.В. Інформаційно - аналітичне забезпечення штабами органів внутрішніх справ запобігання та розслідування кримінальних правопорушень. Автореф. дис. на здобут. к.ю.н.12.00.09. Одеса. 2012. 22 с

26. Кодекс України про адміністративні правопорушення.URL. **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** [\(дата звернення 22.04.2020\)](#)

27. Кодекс цивільного захисту України.URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> [\(дата звернення 22.04.2020\)](#)

28. Колодій А., Копейчиков В. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Юрінком Інтер. 1998. 317 с.

29. Конституции зарубежных стран / сост. В.Н.Дубовин. Москва. ООО «Юрлитинформ», 2001. 448 с

30. Конституція США: історія і сучасність. Москва. Юридична література, 1988. 422с.

31. Коротков А.П., Соковых Ю.Ю. Правовые средства управления кризисными ситуациями: сравнительный анализ международно-правового и внутригосударственного регулирования. Государство и право. 1997. №10. С. 65–72

32. Кузніченко С. О. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: науково-практичний коментар / Кузніченко С. О., Басов А. В. Харків. ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС, 2006. 380 с
33. Кузніченко С.О. Становлення та розвиток інституту надзвичайних адміністративно-правових режимів в Україні. Автореф.на здобут. док. юр. наук. 12.00.07. Сімферополь.2010.32с
34. Латино-русский словарь / Состав. Д. И. Фомицкий. Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. 704 с
35. Лоулесс проти Ірландії.URL. **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** /files/ students/ acts2/ es2/13 (дата звернення 26.05.2020)
36. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности.пер. с. франц. Москва. «Прогресс» - «Универс», 1993. 384 с
37. Магда С.В. Забезпечення прав, свобод та реалізації обов'язків громадян в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів. Автореф.на здобут.канд.юр.наук. 12.00.07. Харків.2008.19с
38. Международные акты о правах человека. Сборн. документов.Москва. Изд-во НОРМА, 2000. 784 с
39. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. 2-е вид. Київ. Юрінформ, 1997. С. 36–58
40. Могил С.К. Сучасна держава в екстремальних ситуаціях: нормативи, органи, функції: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01. 2003. 190 с.
41. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т.: 42000 слів: серія «Нові словники» / Укладачі: В. Я. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ. Аконіт, 2000.Т. 3: ОБЕ–РОБ. 927 с
42. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва. Наука, 1988.987 с.
43. Осадчий В.І. Застосування вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів у деяких країнах: проблеми законодавчої

регламентації. Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України, 2000. №1. С.178—182

44. Офіційний урядовий сайт.URL. [https:// www.kmu. gov.ua/news/ 2479 73859](https://www.kmu.gov.ua/news/247973859) (дата звернення 11.02.2020)

45. Петришин А. В. К вопросу об общетеоретическом понятии прав человека.Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків. Нац. юрид. акад. України.1997. Вип. 32. С.7–17

46. Повноваження Державної прикордонної служби України.URL.[https://dpsu. gov.ua/ua/povnovazhennya-derzhavnoi-prikordonno i-sluzhbi-ukraini](https://dpsu.gov.ua/ua/povnovazhennya-derzhavnoi-prikordonno-i-sluzhbi-ukraini) (дата звернення 11.02.2020)

47. Порфирьев Б. Н. Государственное управление в чрезвычайных ситуациях: анализ методологии и проблемы организации.Москва. Наука, 1991. 136 с.

48. Порядок в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів з таких територій.URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 21.02.2020)

49. Порядок введення особливого періоду. URL: <https://studall.org/all3-105556.html> (дата звернення 20.02.2020)

50. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України від 17 березня 2020 року № 530-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 16, ст.100

51. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України.URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (дата звернення 21.01.2020)

52. Про національну поліцію. Закон України.URL. [https://zakon.rada.gov. ua/laws/ show/ 580-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text) (дата звернення 21.01.2020)

53. Про охорону навколишнього природного середовища. URL. [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.](#) (дата звернення 21.01.2020)

54. Про правовий режим воєнного стану .Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 21.01.2020)

55. Про правовий режим надзвичайного стану. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення 22.01.2020)

56. Про Раду національної безпеки і оборони України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.01.2020)

57. Про службу безпеки України: Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення 22.01.2020)

58. Рішення від 18 січня 1978 р. у справі Ireland vs. United Kingdom. Ser. A : Judgments and Decisions. Vol. 25 (1978). P. 78–7

59. Рушайло В.Б. Административно-правовые режимы: монографія. Москва. Издательство «Щит – М», 2000. 264 с.

60. Словарь иностранных слов. URL. https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/30512/ (дата звернення 20.02.2020)

61. Словник англійської мови. URL. <https://uk.duolingo.com/dictionary/en> (дата звернення 20.02.2020)

62. Словник української мови. Київ. Наукова думка, 1972. Т. 3. 744 с.

63. Сучасна правова енциклопедія/О.В.Зайчук, В.С.Ковальський та ін.: за заг. ред. О.В.Зайчука; НДІ приватного права і підприємства НАПрН України, НДІ інтелектуальної власності НПрН України. 3 вид. переробл. і доповн.. Київ. Юрінком Інтер, 2015. 408 с

64. Тихомиров Ю.А. Административное право и процесс: Полный курс. Москва. 2001. 652 с., с. 327

65. Указ Президента України №393/2018. [https:// www. president. gov. ua/documents/ 3932018 -25594](https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594) (дата звернення 20.01.2020)

66. Цвік М., Петришин О., Авраменко Л. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право. 2009. 584 с

67. Чрезвычайное законодательство ФРГ / под ред. В.М.Чхиквадзе. Москва. Юрид. лит., 1969. 210 с.

68. Чрезвычайный правовой режим в России и за рубежом /под ред. С.П. Щербы.Спб. «Юрлитинформ», 2006. 192 с

69. Юридичний словник / за ред.. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Київ. 1983. 871 с.

70. Янгол Н. Г. Чрезвычайное законодательство и исключительные правовые режимы: курс лекций.Спб. ГУАП, 2006. 208 с.

71. Report by Ruanio I. Aftoro on the question of International erimal jurisdiction (year book of the International Law Commission,Vol.2. New York, 1950. P.17–100